

F. A. von Hayek a jeho abstraktný princíp spontánneho poriadku

František Rampáček

RAMPÁČEK, F.: F. A. von Hayek and His Abstract Principle of Spontaneous Order. *Studia Aloisiana*, 4, 2013, 2, s. 25 – 40.

This article is focused on the fundamental principles, which are necessary for the function of spontaneous order in accordance with the thought of F. A. von Hayek. These principles are identified by Hayek in the necessity of the adoption of and compliance with the abstract rules. According to him the abstract rules are a necessary condition for preserving the freedom of an individual and guarding against tyranny. Thanks to the abstract rules the freedom of an individual is not absolute freedom but freedom within the boundaries of these rules. For Hayek these rules are superior to human reason and the respect of the abstract rules leads human reason to the recognition of human dignity. Arbitrariness and power convert freedom to tyranny and spontaneously become chaotic if the respect toward the abstract rules is refused. This is why Hayek's spontaneous order presupposes and requires the existence of the abstract rules.

Keywords: spontaneous order, abstract rules, personal freedom, capitalism, coercion

Úvod

F. A. von Hayeka¹ mnohí liberáli a obhajcovia slobodného trhu a kapitalizmu pokladajú za najvýznamnejšieho autora minulého storočia, zastávajúceho

¹ F. A. Hayek, je jedným z najvýznamnejších predstaviteľov ekonomického myslenia minulého storočia. Narodil sa vo Viedni v roku 1899, kde neskôr v roku 1921 získal doktorát z práva a v roku 1923 doktorát z politických vied. V roku 1927 sa stal riaditeľom ústavu pre výskum konjunktúry. V roku 1929 sa habilitoval na Viedenskej univerzite. V roku 1931 získal profesúru na London School of Economics a hodnosť doktora vied v ekonómii, v roku 1938 mu bolo udelené britské občianstvo. Od roku 1950 pôsobil na Univerzity of Chicago v USA ako profesor spoločenských a morálnych vied. V roku 1962 sa vrátil do

princípy spontánneho poriadku, na ktorom postavil svoju teóriu slobodnej spoločnosti a kapitalizmu. Hayek rozvinul myšlienky liberálov, ako boli David Hume, Adam Smith či John Stuard Mill, a definoval princípy a podmienky, za akých môže byť kapitalizmus úspešný a prospešný ľudstvu. Nosnou myšlienkou fungovania spontánneho poriadku je pre neho potreba slobodného trhu a zdravej konkurencie, ktorá je procesom dynamizmu neustáleho objavovania a rozvoja. Na to, aby bol tento dynamizmus možný, je však podľa neho potrebné rešpektovať nielen ekonomické, ale i ďalšie slobody jednotlivcov.² Pre Hayeka kapitalizmus nemôže fungovať ako riadený jedinou autoritou, ale ani bez pravidiel. Napriek tomu, že Hayek pre správne fungujúci kapitalizmus požaduje existenciu istých pravidiel, jeho myslenie sa často spája s takým typom kapitalizmu, ktorý neuznáva nijaké abstraktné či právne normy. Mnohí ekonómovia posledných desaťročí zlým pochopením a nesprávnou interpretáciou Hayekových myšlienok umožnili v niektorých, najmä v postkomunistických krajinách, šírenie tzv. divokého kapitalizmu, ktorý nerešpektoval nijaké morálne a ani etické pravidlá. Bolo to spôsobené ich vierou v to, že trh si spontánne, bez potreby akýchkoľvek vopred daných zákonov, utvorí vlastné pravidlá, nezávislé od abstraktných pravidiel, ktoré Hayek pokladal za nutné pre riadne fungovanie spoločnosti.

Podľa Pavlíka toto zlé pochopenie Hayekových ideí najlepšie vysvetľuje heslo: „Zhasneme svetlo, chvíľu počkáme v tme a keď znova rozsvietime, budeme mať fungujúci kapitalizmus.“³ Paulík tiež identifikuje, že problém dezinterpretácie Hayekovho chápania termínu „spontánny“ nastal používaním tohto pojmu bez pevného rámca, keď sa vylúčili prijaté abstraktné pravidlá a za spontánne sa začali pokladať živelné aktivity jednotlivcov a rôznych zoskupení.⁴ Myslia sa tým také živelné princípy, keď rôzne záujmové skupiny si samy utvárajú pravidlá fungovania, bez zohľadnenia akýchkoľvek abstraktných pravidiel či noriem, ktoré je potrebné rešpektovať. Vývoj zákonov sa tak nedeje v prospech občanov, ale v prospech tých, ktorí majú najväčšiu moc v spoločnosti, ktorú sa usilujú si nimi udržať za každú cenu. Je preto rozdiel medzi demokraciou, v ktorej sa pravidlá odvíjajú evolučne na základe existencie a rešpektu istých abstraktných pravidiel, a demokraciou, v ktorej sú pravidlá tvorené evolučne na základe vzájomného boja určitých záujmových skupín. Pavlík poukazuje na to, že nesprávne chápanie Hayekovho evolučného prístupu spôsobuje, že

Nemecka, kde pôsobil vo Freiburgu na Albert-Ludwigs Universität ako profesor ekonomickej politiky. Vo Freiburgu žil až do svojej smrti v roku 1992. Medzi jeho najznámejšie diela patria: *The Pure Theory of Capital*, 1940 (Čistá teória kapitálu), *The Road to Serfdom*, 1944 (Cesta do nevoľníctva, ktorú venoval všetkým socialistom), *The Counter-Revolution of Science*, 1952 (Kontrarevolúcia vedy), *The Constitution of Liberty*, 1960 (Ústava slobody), *Law, Legislation and Liberty*, 1973 – 1979 (Právo, zákonodarstvo a sloboda). Pokiaľ ide o jeho vierovyznanie, bol agnostikom, nebol schopný prijať vieru v osobného Boha, a preto, aj keď píše o transcendentnom poriadku, ktorý je človeku daný, nemá na mysli nijakého konkrétneho osobného Boha.

- 2 Porov. GONDA, P.: *Ekonomické a etické základy slobodnej spoločnosti: Východiská manažérskej etiky*, s. 3. <http://www.petergonda.sk/upload/pdf/Gonda.ekonomia.etika.def.pdf> [cit. 17. 5. 2013]
- 3 PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*. Praha: Professional publishing, 2004, s. 563. (Poznámka: Preklady z češtiny a z angličtiny do slovenského jazyka sú moje vlastné.)
- 4 Porov. PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 554.

demokratické procedúry sa stávajú (v hobbesovskom zmysle) „iba pokračovaním nikdy nekončiacej vojny všetkých proti všetkým inými prostriedkami“⁵. Takýto stav demokracie a trhového systému však nie je kapitalizmom, ako ho opisuje a predstavuje F. A. von Hayek. Preto v tejto práci chceme predstaviť, čo mal vlastne F. A. von Hayek na mysli pod abstraktnými princípmi spontánneho poriadku, a kde všade majú podľa neho uplatnenie.

1. Spontánny poriadok a abstraktné pravidlá

1.1. Pôvod abstraktných pravidiel

Abstraktné pravidlá sa vyvinuli spontánne s vývinom spoločnosti; Hayek ich chápe v tendenciách evolučného vývoja, nie však v zmysle evolúcie v biologickom procese, ako ju predstavil Darwin. Hayekovo chápanie evolúcie predstavuje evolučný proces spoločenského vývoja, kde zohrával podstatnú úlohu pokus a omyl a kde zachovanie určitých pravidiel záviselo od toho, ako boli schopné pomôcť človeku prežiť. Prvé pravidlá vznikali podľa Hayeka vďaka geneticky zdedeným inštinktom, ktoré viedli členov tlupy ku vzájomnej spolupráci pri zabezpečovaní obživy a zachovaní potomstva, pričom sa riadili „spoločne zdieľanými cieľmi a podobným vnímaním nebezpečenstva a príležitostí“⁶. Hayek chápal, že príslušníci tlupy k sebe navzájom prechovávali altruistické a solidárne inštinkty, z ktorých sa postupne vyvinuli určité pravidlá a zásady správania medzi nimi. Tie však podľa neho neplatili voči členom iných skupín. Ako sa spoločenstvá postupne rozvíjali, museli vznikať rozvinutejšie pravidlá pre spolužitie, v podobe zákazov, ktoré predchádzali tomu, aby bola ohrozená budúcnosť spoločenstva. Pravidlá „často človeku zakazovali robiť to, čo od neho chceli jeho inštinkty“⁷. Vďaka tomu tieto pravidlá umožnili vytvoriť novú morálku prekonaním inštinktov, ktoré stáli v ceste utvoreniu väčšej spoločnosti, ako bola tlupa. Postupným vývojom spoločnosti a skúšaním rôznych pravidiel sa v praxi udržali len tie, ktoré umožňovali nielen prežitie spoločnosti ako celku, ale i autonómny rozvoj jednotlivcov a rodín či menších skupín, ktoré tvoria spoločnosť. Spoločenský alebo kultúrny evolučný proces, ako ho niekedy Hayek označuje, vznikol vďaka konkurencii, podobne ako to bolo v biologickej evolúcii. Odlišuje sa však v niektorých základných aspektoch. Podľa Hayeka tieto rozdiely sú dané tým, že kultúrna evolúcia nepredpokladá genetickú dedičnosť a vzťahy medzi ľuďmi nie sú zdedené, ale naučené, zároveň kultúrna evolúcia prebieha oveľa rýchlejšie ako biologická a najmä sa

5 PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 561.

6 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšlivost*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995, s. 16.

7 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšlivost*, s. 17.

uskutočňuje prostredníctvom tzv. „skupinovej selekcie“.⁸ Podľa Kinkora Hayek dokonca i vývoj rozumu chápe ako výsledok evolučného vývoja spoločnosti a predstavuje ho ako interpersonálny proces, v ktorom je príspevok každého jednotlivca opravovaný a testovaný ostatnými.⁹

1.2. Význam abstraktných pravidiel

Vo svojej analýze Hayekovho diela *Ústava slobody* (*The Constitution of Liberty*) Miller uvádza: „Najdôležitejšie hodnoty pre Hayeka sú všeobecné pravidlá vtelené do spoločenských tradícií, ako aj dôvera ľudstva vo vlastné nevedomé návyky.“¹⁰ Toto Millerovo zistenie predstavuje základný princíp Hayekovho chápania potreby uznania určitých stabilných pravidiel spoločnosťou. Zároveň tým ukazuje, že to nie je rozum, ktorý pravidlá v spoločnosti vytvára. Abstraktné pravidlá človek rozumom len spoznáva a na základe ich prijatia a poznania môže vytvárať zákony v spoločnosti. Podľa Hayeka si iba abstraktné a nevedomé pravidlá zaslúžia názov morálka, na rozdiel od rozumovo, či účelovo vytvorených pravidiel, ktoré sú produktom ľudského zákonodarcu.¹¹ Tieto pravidlá tvoria tradičnú morálku, ktorá však nezapadá do konštruktivistického chápania morálky založenej na utilitarizme¹², racionalizme¹³, vedeckosti a empirizme¹⁴, pretože racionálne chápanie si vyžaduje, aby za rozumné a zmysluplné boli pokladané iba procesy, ktoré môžeme plne pochopiť a vedecky overiť a ich účinky sú známe. Takéto chápanie je podľa Hayeka blízke a vlastné socializmu a konštruktivistickému racionalizmu.¹⁵ Pre Hayeka však morálka, ktorá je postavená len na konštruktoch rozumu, a nie na abstraktných pravidlách, vedie k potlačeniu slobody a k utláčaniu človeka

8 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 29–30.

9 Porov. KINKOR, J.: *Hayekova cesta do otroctví*. Brno : Berlet Advertising & Graphic Design Pty Ltd, 2000, s. 24.

10 MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*. London : The Institute of Economic Affairs, 2010, s. 71/72.

11 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 72.

12 Ak Hayek hovorí o utilitarizme, má na mysli utilitarizmus, kde cieľom je „úžitok“ chápaný nie ako použiteľnosť (ako vlastnosť prostriedkov), ale „úžitok“ ako potešenie či uspokojenie (ako vlastnosť cieľov) a ako užitočný sa teda chápe ten cieľ, ktorý má prinášať najväčší úžitok, a to najmä v spoločenskom meradle. Jeho kritériom správnosti je potešenie alebo bolesť, ktoré človeku alebo spoločnosti prináša. Porov. HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodarstvá a sloboda*. 2. vyd. Praha : Academia, 1998. s. 150–153; HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 67.

13 Hayek chápe pod pojmom „racionalizmus“ popieranie viery v niečo, čo sa nezakladá na „skúsenosti a deduktívnom a induktívnom rozumovom zdôvodňovaní“. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 67.

14 „Empirizmus tvrdí, že akékoľvek výroky, ktoré si môžu robiť nárok na vyjadrenie poznania, sa obmedzujú na tie, ktoré svojím zdôvodnením závisia od overiteľnej skúsenosti.“ HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 67.

15 Podľa Hayeka to, čo sa myslí pod pojmom „konštruktivistický racionalizmus“, najlepšie vystihuje výrok „Človek tvorí sám seba“, kde sa myslí na to, že človek vlastným rozumom cielené a zámerne vytvoril spoločnosť a civilizáciu. Rozum teda nie je len súčasťou vývoja, ale sám je určovateľom vlastnej evolúcie, a to nie na základe prijímania a pozorovania existujúcich realít, ale na základe ich vedomého utvárania a usmerňovania. Podľa konštruktivistického chápania by aj dnešná spoločnosť bola cieľovým produktom ľudského myslenia. Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 27–28.

človekom. A preto podľa neho práve abstraktné pravidlá bránia tomu, aby sa človek stal predmetom svojvôle iného človeka, a tým mu zaručujú, že je slobodný.¹⁶ Podľa neho „náš rozum je v rovnakej miere výsledkom evolučného selektívneho procesu ako naša morálka“¹⁷.

Miller píše, že podľa Hayeka v otázke abstraktných pravidiel nemáme možnosť výberu, ale sme povinní sa im podvoliť, a to aj vtedy, ak nepoznáme dôvody pre ich existenciu, pretože sú seba legitimizujúce.¹⁸ Hayek sám hovorí, že sa nemáme ani usilovať vysvetliť ich zmysel, keďže naše vlastné myslenie je obmedzené a „chcieť, aby vedomé dôvody vysvetlili, prečo človek prijal svoje morálne zásady, je však rovnako nezmyselné, ako sa pýtať, z akého vedomého dôvodu prijal človek svoj rozum“¹⁹. Hayek tvrdí, že dokonca ani etiku sme nevytvorili cielene a zámerne, a preto nemôžeme o nej rozmyšľať ako o predmete voľby; ak chceme, aby spoločnosť fungovala, musíme ju prijať.²⁰ Na lepšie pochopenie záväznosti abstraktných pravidiel je potrebné poukázať na to, že tieto pravidlá nesú v sebe ideálnu formu práva, ktorá vo svojej abstraktnej podobe, zbavená okolností času a miesta, môže byť použitá hocikedy a hocikde, ako o tom píše Hayek vo svojej *Ústave slobody* (*The Constitution of Liberty*).²¹ Všeobecné pravidlá vďaka tomu, že nie sú výtvorom konkrétneho ľudského zákonodarcu, zohľadňujú všeobecne prijateľné podmienky pre fungovanie spoločnosti a konania jednotlivcov. Zároveň tým, že sú aplikovateľné hocikde a hocikedy, nadobúdajú svoj abstraktný charakter. Táto ich všeobecnosť a abstraktnosť umožňuje istú rovnosť v spoločnosti na základe ich všeobecnej aplikovateľnosti pre každého človeka rovnako hocikde a hocikedy. Zároveň táto „všeobecnosť“ je najdôležitejším aspektom abstraktných pravidiel.²² Istým spôsobom sú nadzmyslové svojím pôvodom, ktorý je evolučný a nevedomý a nie zámerný, a keďže sú aplikovateľné pre všetkých rovnako, môžeme povedať, že nadobúdajú transcendentný charakter.

V Hayekovom myslení abstraktné pravidlá sú výsledkom úsilia mnohých generácií, overené skúsenosťou a históriou, keď každý pokus ustanoviť namiesto nich iné v praxi zlyhal. Pavlík v tejto súvislosti poukazuje na Hegelov výklad Francúzskej revolúcie, kde identifikuje, že v duchu absolútnej slobody boli abstraktné pravidlá nahradené legislatívne utvorenými normami, ktoré sa menili podľa toho, ako sa menili vlády, čo malo za následok teror spôsobený chápaním slobody ako „autonómnej“ od akýchkoľvek pravidiel. To podľa Hegela viedlo nakoniec k obdobiu reštaurácie, keď boli znovu prijaté tradície a inštitúcie, ktoré vznikli spontánne, v hayekovskom význame (podľa Pavlíka) nevedome.²³ Môžeme povedať, že podľa Paulíka tento Hegelov výklad výstiž-

16 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*. Chicago : The University of Chicago, 1978, s. 153.

17 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 26.

18 Porov. MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*, s. 72.

19 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 71.

20 Porov. HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodarstvie a svoboda*, s. 402.

21 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 149.

22 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 153.

23 Porov. PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 561/562.

ne ilustruje Hayekovu predstavu nevedomého, a teda spontánneho vývoja abstraktných pravidiel a spôsobu ich overenia v praxi.

Podľa Hayeka spoločnosti, ktoré si nadobudnuté abstraktné pravidlá udržali, boli schopné prežiť a zveľaďovať svoju civilizáciu a zároveň boli nositeľmi týchto pravidiel aj pre iné spoločnosti, ktoré ich mohli napodobňovať.²⁴ Naznačuje sa tým i to, ako obsiahli do seba bohatstvo myslenia a rozumu mnohých generácií a zároveň pomohli jednotlivým spoločnostiam udržať sa v konkurencii iných spoločností. Jurová si všíma, že u Hayeka tieto spoločné abstraktné pravidlá nahrádzajú spoločné ciele, a tým zabezpečujú, že jednotlivci sa môžu slobodne zamerať na dosahovanie vlastných cieľov, pričom ich jediným obmedzením je dodržiavanie týchto pravidiel.²⁵ Miller vo svojej analýze Hayekových podmienok spontánneho poriadku poukazuje na to, že ak tvorcovia zákonov zabezpečia v spoločnosti také podmienky, aby jednotlivci mohli konať v súlade so všeobecnými abstraktnými pravidlami, spoločnosť sa bude rozširovať vďaka spontánnym silám, ktoré sa prostredníctvom nich umožnia.²⁶

Vznik a fungovanie spontánneho poriadku Hayek opisuje analógiou vzniku molekuly určitej látky z atómov. Ak chceme vytvoriť z atómov nejaký konkrétny prvok, nemôžeme ich zvonka násilne usporiadať, ale stačí, ak sa vytvoria vhodné podmienky pre uplatnenie princípov spájania atómov, tie sa potom samy usporiadajú na základe pravidiel, ktoré sú im za daných podmienok prirodzené.²⁷ Hayekov spontánny poriadok funguje podobne, na báze utvorenia najlepších podmienok pre čo najľahšie uplatňovanie abstraktných pravidiel pre jednotlivcov, ktorí sa nimi budú riadiť pri dosahovaní cieľov, čo sú im vlastné, a nie niekým nanútené.

Chceme tu pripomenúť, že práve v postkomunistických krajinách po príchode demokracie a nástupe čohosi, čo len ťažko možno nazvať trhovým hospodárstvom v takom zmysle, ako ho chápal Hayek, bola jeho požiadavka rešpektovať určité všeobecné abstraktné princípy a utvoriť vhodné zákony založené na nich, prehliadaná. Podľa Pavlíka to viedlo k stavu, že v mnohých krajinách boli určované zákony nie na základe abstraktných princípov, ale na základe rozhodnutia moci, alebo pod vplyvom rôznych subjektov, ktoré si v danej krajine chceli zabezpečiť výsostné postavenie na trhu.²⁸ Toto vychádzalo podľa Pavlíka z nesprávneho pochopenia a interpretácie Hayekových princípov spontánneho poriadku a viedlo k divokému kapitalizmu v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Tento prístup pramenil v „domnienke, že v období transformačného procesu (ale aj všeobecne) vývoj ekonomiky prebieha v predstihu oproti vytváraniu právnych inštitúcií, ktorých úlohou je poskytnúť tomuto vývoju pevný právny rámec“²⁹. V hayekovskom

24 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 84.

25 Porov. JUROVÁ, J.: *Problém slobody u F. A. von Hayeka*. <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/problem-slobody-u-f-a-von-hayeka> [cit. 24. 5. 2013]

26 Porov. MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*, s. 61/62

27 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 161.

28 Porov. PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 560/561

29 „Pseudohayekovský přístup českých ekonomických reformátorů spočíval primárně v jejich domněnce, že v období transformačního procesu (a také obecně) probíhá vývoj ekonomiky v předstihu oproti

zmysle teda spontánny poriadok nemôže správne fungovať bez rešpektovania abstraktných pravidiel ako podmienok jeho fungovania.

2. Problém slobody

Hayek chápe ekonomické reality ako neoddeliteľné a súvisiace so všetkými oblasťami života jednotlivca. Skrze ekonomickú slobodu vysvetľuje i ostatné slobody. Pre Hayeka je osobná sloboda neoddeliteľná od súkromného vlastníctva, slobodného trhu a spontánneho poriadku. Slobodu rozlišuje na viacero druhov, ktoré umožňujú čo možno najširší obsah tohto pojmu vzhľadom na jednotlivca. Ako najdôležitejšiu identifikuje vnútornú slobodu jednotlivca, ktorá je ovplyvnená zvykmi a vášňami, a vraví, že opakom vnútornej slobody nie je donútenie, ale prepadnutie vlastným dočasným vášňam, ovplyvnenie vlastnou intelektuálnou alebo morálnou slabosťou, keď človeka opúšťa vlastná sila a on sa stáva otrokom svojich vášní.³⁰ Vnútorná sloboda nie je absolútna, ale je určovaná tým, ako sme informovaní o danej veci, v ktorej robíme rozhodnutie. Okrem vnútornej slobody Hayek rozlišuje politickú slobodu a slobodu vlastníť moc. Avšak ani jedna z nich nevyjadruje obsah pojmu „sloboda“ úplne, a preto ich nemožno navzájom zamieňať, keďže sú len druhmi toho istého rodu a len spolu môžu vyjadriť najplnší rozsah tohto slova.³¹ Ďalším druhom slobody je trhovú slobodu odkazujúca na našu nevedomosť, na to, že nie sme schopní sami obsiahnuť všetky poznatky, na základe čoho nie sme oprávnení vedome riadiť všetky trhové procedúry. Najviac sa to prejavuje v oblasti distributívnej spravodlivosti.

Ak sa pýtame, na akom princípe postaviť rozdelenie dohier v spoločnosti, Hayek odpovedá, že to nemôže byť na báze rovnosti a zásluh. Podľa neho sa nemôžeme spoliehať ani na „distributívnu spravodlivosť“³², ktorá nebude nikdy taká efektívna v tejto oblasti ako trh fungujúci v medziach zákona založeného na abstraktných pravidlách.³³ U Hayeka si v tomto súvisi môžeme všimnúť, že sú to ekonomické reality, ktoré vedú spoločnosť buď ku kolektívnemu spôsobu jej organizácie, alebo ku princípom presadzujúcim slobodu jednotlivca a právo na súkromný majetok. Hayek si jasne uvedomuje úzke spojenie slobody v ekonomickej oblasti s ďalšími slobodami, keďže ekonomická sloboda podľa neho zaručuje človeku možnosť voľby³⁴, o ktorú by prišiel, ak by sme ho zbavili

utváření právních institucí, jejichž úkolem je poskytnout tomuto vývoji pevný právní rámec.“ PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 562.

³⁰ Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 15.

³¹ Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 18.

³² Pod pojmom distributívna spravodlivosť poukazuje Hayek na to, že rozdelenie zdrojov v spoločnosti má na starosti centrálna autorita, ktorá ľuďom hovorí, čo majú robiť a na čo sa majú zameriavať. Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 232.

³³ Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 232.

³⁴ Voľbou myslí Hayek slobodné rozhodnutie človeka, ktoré vykoná bez vonkajšieho rozhodnutia na základe vedomostí, ktoré o danej veci má k dispozícii, a na základe hodnôt, ktoré vyznáva. Sloboda voľby

ekonomických starostí. Podľa Hayeka *to musí byť „sloboda v našej ekonomickej činnosti, ktorá v sebe okrem práva na voľbu nesie aj riziko a zodpovednosť s týmto právom spojené“*³⁵. Sloboda voľby je vyjadrením možnosti slobodne sa rozhodnúť pre nejaký cieľ, bez vonkajšieho donútenia niekým iným. Zbavením ekonomických starostí sa človeku berie právo na voľbu a keďže niet priestoru na voľbu, zostáva iba povinnosť podriaďiť sa cieľom a podmienkam, ktoré človeku stanovuje niekto iný.

2.1. Potláčanie slobody skrze obmedzenie v ekonomickej oblasti

Hayek si všíma, že ľudia sa síce desia politickej diktatúry, ale zároveň sú ochotní pripustiť ekonomickú diktatúru, neuvedomujúc si, že s ňou nutne prichádza aj politická diktatúra. Podľa neho je chybná myšlienka, ktorá postuluje, že „ak sa vzdáme slobody vo veciach, ktoré sú – alebo by mali byť – v živote menej dôležité, získame väčšiu slobodu pre úsilie o vyššie hodnoty“³⁶. Ak by však bolo pravdou, že centrálné plánovanie v ekonomickej oblasti umožní človeku lepšie sa rozvíjať v iných oblastiach (pretože sa už nebude musieť starať o svoje ekonomické záležitosti), bolo by potom chybou ho nepriať, a mali by sme „sa usilovať všetkými prostriedkami zbaviť sa zbytočnej starostlivosti o materiálne potreby a dať ich na starosť nejakej úžitkovej mašinérii, aby sme svoje myslenie mohli venovať vznešenejším stránkam života“³⁷. Lenže tu sa odhaľuje podľa Hayeka vážny problém takéhoto myslenia. Ak by totiž nejaká plánovacia mašinéria riešila naše ekonomické záležitosti, nerozhodovala by len o našich ekonomických odmenách, o ich výške a podobe, ale zároveň by nám zobrala možnosť výberu, ktorú nám dávajú peniaze, a ktorú dávajú osobitne najmä chudobným zaobstarať si podľa vlastného uváženia to, čo skutočne potrebujú.³⁸ Ekonomické záležitosti sú podľa neho druhoradé len preto, lebo ekonomická strata nás bude menej bolieť ako strata v iných oblastiach, ktorým pripisujeme väčšiu dôležitosť a miesto v rebríčku životných hodnôt. Sú druhoradé i preto, že práve v tejto oblasti máme možnosť výberu, lebo mnohé ekonomické voľby súvisia aj s inými oblasťami života; ak by sme túto možnosť výberu nemali, boli by sme nutne obmedzení práve aj v nie ekonomických záležitostiach.³⁹ Okresanie ekonomickej slobody tiež smeruje k obmedzeniu ďalších slobôd, ktoré priamo či nepriamo nadväzujú na ňu. Ak to, čo si ľudia môžu kúpiť, kde môžu pracovať, budú riadiť iní, ovplyvňuje to, či už priamo alebo nepriamo,

alebo možnosť výberu sa teda u neho spája s možnosťou slobodne sa rozhodnúť pre isté konanie, bez vonkajšieho donútenia. Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 21; MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty: An Account of Its Argument*, s. 46.

35 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Brno : Barrister & Principal, 2004. s. 93.

36 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 85.

37 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 86.

38 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 86.

39 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 89.

aj spôsob ich života. Hayek preto hovorí, že „ekonomická regulácia nie je len mocou nad jedným úsekom ľudského života, ktorý možno oddeliť od ostatných, je to regulácia prostriedkov pre všetky naše ciele“⁴⁰. Podľa neho vďaka regulácii ekonomických záležitostí sa postupne dostáva na okraj všetko, čo neprináša ten typ úžitku, ktorý spoločnosť očakáva. Cez ekonomickú reguláciu sa usmerňujú všetky aktivity jednotlivcov ku spoločnostou stanovenému cieľu a mnohé prostriedky sú využívané na obhajobu utilitárneho zmýšľania preferovaného režimom alebo spoločnosťou, namiesto rozvíjania schopností a daností občanov na ciele, ktoré si sami vyberú.⁴¹ Plánovači potom určujú prostredníctvom regulácie a smerovania ekonomických prostriedkov ľudské ciele a to, „v čo majú ľudia veriť a za čo bojovať“⁴². V tejto súvislosti chceme pripomenúť, že takéto regulácie majú potom vplyv i na také oblasti, ako je chápanie hodnoty osoby, prístup k počatiu, k potratom, ku starým, chorým či k osobám s postihnutím, ktoré môžu byť poznačené utilitaristickou mentalitou. Ak sa teda Hayek ohradzuje proti totalitnému plánovaniu v ekonomickej oblasti, zároveň bojuje proti ovládnutiu všetkých oblastí ľudského života totalitnou mocou. Miller v tejto súvislosti poukazuje, na to, že pre Hayeka je centrálné plánovanie len inou formou donucovania a donucovanie samo osebe nemá nič spoločné so slobodou.⁴³

Podľa Jurovej, Hayekovo chápanie slobody nesie v sebe také právo na voľbu, ktoré nie je neobmedzené, ale je podmienené negatívnou interpretáciou slobody, a človek môže využívať svoju slobodu potiaľ, pokiaľ neohrozuje slobodu iného, ktorú je povinný rešpektovať.⁴⁴ Sloboda u Hayeka preto znamená rešpektovať škálu osobných hodnôt každého jedného človeka, čím sa zároveň uznáva jeho osobná dôstojnosť. Sloboda, ktorá umožňuje človeku rozhodnúť sa, ako bude konať a či sa rozhodne pre dobro, alebo zlo, dáva človeku priestor na zodpovednosť za vlastné konanie, čím mu dáva morálnu vážnosť. Hayek dôvodí, že morálna vážnosť konania človeka by bez slobody a zodpovednosti z nej vyplývajúcej nebola možná.⁴⁵

2.2. Hayekova výstraha pred monopolistickými tendenciami

Hayek neupozorňuje len na nebezpečenstvo totality v socialistickej plánovanej spoločnosti, ale i v takej forme kapitalistickej spoločnosti, kde sa prvoradým zmyslom života stávajú materiálne hodnoty, a najmä dosahovanie zisku za každú cenu. Obzvlášť nebezpečným fenoménom kapitalistickej spoloč-

40 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 88.

41 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 385–387.

42 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 88.

43 Porov. MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty: An Account of Its Argument*, s. 78.

44 Porov. JUROVÁ, J.: *Problém slobody u F. A. von Hayeka*. <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/problem-slobody-u-f-a-von-hayeka> [cit. 24. 5. 2013]

45 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 79.

nosti, ktorý v podstate brojí proti základom slobodného trhu, sú kapitalistické monopoly. Tie sú rovnakým zdrojom nebezpečenstva ako totalitné tendencie štátu. Podľa Hayeka je síce pravda, že cieľom vedenia monopolu nie je totalitný systém, „ale akási korporatívna spoločnosť, v ktorej by sa organizované priemyslové odvetvia javili ako napoly nezávislé a samosprávne »stavy«“⁴⁶, v jeho myslení však takýto prístup s kumulujúcou sa mocou nad určitým odvetvím je skrytou hrozbou v otvorenej možnosti spriahať sa so štátnym aparátom a zabezpečiť si tak výsostné postavenie na trhu. Ako dôsledok toho Hayek vidí likvidáciu zdravej a potrebnej konkurencie, najmä ak sa monopolisti pokúšajú zabezpečiť si také postavenie, ktoré im v prostredí konkurencie udrží primárnu pozíciu na trhu a istotu príjmu podobnú istote štátneho úradníka.⁴⁷ Toto sa však podľa neho nedá vykonať inak než získaním podpory rôznych záujmových skupín, a najmä štátu. Je preto podľa neho nebezpečným presvedčenie spoločnosti, že najlepšie a najstabilnejšie platové a sociálne podmienky je schopný zabezpečiť monopol, a to monopol, ktorý je vedený alebo chránený štátom.⁴⁸ Spolupráca monopolu so štátom sa stáva nebezpečnou najmä vtedy, ak umožňuje štátu prevziať časť moci nad monopolom alebo získať úplnú moc, čo vedie k vykorisťovaniu iných odvetví a k ničeniu konkurencie. Prepletenie moci monopolu so štátnou mocou je potom nebezpečenstvom pre jednotlivca, keďže politické rozhodnutia vlády podľa Hayeka nebudú smerovať v prospech občanov, ale primárne budú zohľadňovať záujmy monopolov.⁴⁹

Nebezpečenstvo, ktorého sa Hayek obáva, je zničenie prostredia zdravej konkurencie, čím sa zhoršuje možnosť najchudobnejších zlepšiť si výhľady na svoju budúcnosť, keďže len určité vrstvy, chránené monopolom či už cez obchodné združenia alebo cez odbory určitých odvetví, sú schopné udržať si pre seba výhodnejšie pracovné a platové podmienky na úkor iných odvetví a vrstiev obyvateľstva.⁵⁰ Nielen monopoly, ale aj silné odbory môžu ohroziť fungovanie slobodnej spoločnosti. Osobitne si Hayek všíma odborové organizácie, ktoré majú tendenciu podporovať vznik monopolov, keďže v ich vedomí žije myšlienka, že väčšie spoločnosti sú schopné zabezpečiť svojim zamestnancom vyššie sociálne výhody a stabilnejšie platy. To sa môže ukázať ako kontraproduktívne pre spoločnosť, pretože následkom je znižovanie efektivity práce a konkurencieschopnosti podniku. Podľa Millera toto nebezpečenstvo tlejúce v prebujnených odborových zväzoch predstavuje Hayek vo dvoch bodoch, prvým je, že monopolmi ustanovené odbory bránia hospodárskej súťaži byť efektívnym regulátorom alokácie všetkých zdrojov.⁵¹ Tu sa ukazuje, že Hayek pripúšťa len dve možnosti alokácie zdrojov, a to skrze trh, alebo riadením prostredníctvom autority. To by podľa Hayeka znamenalo, že odbory

46 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 162.

47 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 162.

48 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 163.

49 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 163.

50 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 164.

51 Porov. MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*, s. 162.

alebo čiastkové združenia by sa mohli stať nie združeniami s najsilnejšou mocou v štáte, ale priamo autonómnou mocou, ktorá bude kompletne kontrolovať štát.⁵² Druhým nebezpečenstvom, na ktoré podľa Millera Hayek upozorňuje, je prudká inflácia, ktorá môže vyvolať nekontrolovateľnú špirálu platov a cien a „bude pravdepodobne dôvodom vážnych verejných obáv a vyvolá požiadavku »buď stanoviť platy s pomocou vlády, alebo kompletne zrušenie odborov«“⁵³.

Hayek nemá v úmysle odmietať odbory, pokladá ich za dobré a potrebné, nesmú však zabúdať, že ich prvoradou úlohou je pomáhať pracovníkom zlepšovať pracovné prostredie a podmienky, bezpečnosť práce a tiež zabezpečovať istú mieru zamestnaneckej samosprávy, ale nemali by sa zúčastňovať na vedení podniku. To totiž nevyplýva z ich funkcie, ktorou je byť podpornou spoločnosťou.⁵⁴ Podľa neho je rozdiel medzi právom pracovníkov utvárať združenia, ktoré budú tlmočiť ich podmienky vedeniu, a existenciou takých združení, ktoré sú nezávislé od vôle pracovníkov.⁵⁵

Týmto nás Hayek vedie k poznaniu, že v súčasnej spoločnosti sa v ekonomickej oblasti ponúkajú dve cesty, ktoré sa podľa neho pre ľudstvo zdajú ako jediné možné. „Môžeme si vybrať iba poriadok riadený neosobnou disciplínou trhu, alebo poriadok ovládaný vôľou niekoľko jednotlivých ľudí – tretia cesta neexistuje. Ak chce niekto zničiť jeden, ctiac či nechtiac pomáha k nastoleniu druhého.“⁵⁶ Neosobná disciplína trhu je zárukou i proti všemocnému štátu i proti všemocným monopolom tým, že bráni vzniku jednostranne výhodných zákonov. Je však v kompetencii štátu, aby poskytoval dostatočnú kontrolu nad monopolmi pomocou zákonov, ktoré neničia hospodársku súťaž. Preto kontrola a regulácia cien, ktoré monopoly ponúkajú, by mala byť v rukách štátu, aj keď to zúži ich efektivitu. Štát sám však podľa Hayeka nemá byť monopolom a ani by sa s monopolmi nemal spriahať.⁵⁷ Hayek poznamenáva, že dôležitou úlohou štátu je zabezpečiť dodržiavanie abstraktných pravidiel prostredníctvom vládnej moci tak, aby bol jednotlivec chránený pred nátlakom alebo narušovaním osobnej sféry.⁵⁸

3. Kritika moci rozumu

Kinkor uvádza, že Hayek vo svojich dielach kritizuje racionalistickú filozofiu počnúc od Descarta z toho dôvodu, že práve karteziánsky racionalizmus privádza ľudstvo ku presadzovaniu moci kolektívu nad jednotlivcom.⁵⁹ Z Hayekovho pohľadu to viedlo spoločnosť k tomu, že sa začalo presadzovať

52 HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 273.

53 MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*, s. 162.

54 Porov. MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*, s. 164.

55 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*, s. 274.

56 HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 165.

57 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 164.

58 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 70.

59 Porov. KINKOR, J.: *Hayekova cesta do otroctví*, s. 23.

za pravdivé iba to, čo bolo rozumovými a vedeckými argumentmi dokázateľné. Tento fenomén sa uchytil predovšetkým v kolektívnych spoločnostiach, kde každá abstraktná pravda, ktorá nie je nejakým rozumovým a vedeckým spôsobom dokázateľná, stráca právo na existenciu. Hayek vystupuje proti takémuto uvažovaniu, rozlišujúc, že v jeho pozadí je popieranie transcendentnej pravdy, s cieľom uzurpovať moc v spoločnosti jedinou skupinou. Ďalej upozorňuje na to, že zmyslom vedeckého chápania organizácie spoločnosti je jej usporiadanie zhora dolu jedinou riadiacou myslou.⁶⁰ Stavia sa tak proti teórii konštruktivistického racionalizmu ako proti dogme, podľa ktorej sa dejiny riadia vedeckými zákonmi. Hayek teóriu konštruktivistického racionalizmu identifikuje ako dielo zástancov svojvoľnej moci, ktorým slúži za prostriedok na ospravedlnenie autoritárskeho riadenia spoločnosti. Toto ospravedlnenie sa podľa neho deje propagovaním schopnosti jedného rozumu „vedeckými“ argumentmi riadiť celú spoločnosť; a tým sa má odôvodniť, že jednotlivý ľudský rozum nejakej ľudskej autority je schopný samostatne viesť spoločnosť. Takéto „vedecké“ chápanie sveta, skrývajúce sa pod závoj rozumnosti, má podľa Hayeka ďalšie slabiny, keďže sa opiera najmä o racionalizmus, empirizmus a utilitarizmus a odmieta abstraktné pravdy, preto nemôže nikdy podať plnú pravdu o človeku a jeho slobode.⁶¹ Rozum a vedecké chápanie tým, že odmietajú uznať existenciu abstraktných pravidiel, ktoré nemožno nijako vedecky dokázať, odmietajú zároveň i tradície, vďaka ktorým sa utvorila, usporiadala a funguje naša spoločnosť. Podľa Hayeka obhajcovia uvedeného pohľadu sa pokúšajú túto tradíciu odstrániť a nahradiť novou rozumnou tradíciou a morálkou.⁶²

V Hayekovom myslení však nijaká ľudská myseľ nie je schopná domyslieť všetky dôsledky konania človeka, preto nie je ani schopná vytvoriť taký systém, kde by mohla byť potreba abstraktných pravidiel vylúčená. Podľa Hayeka „ak platí, že spontánna súhra spoločenských síl niekedy rieši problémy, ktoré nijaký individuálny rozum nie je schopný riešiť a možno si ich ani neuvedomuje, a ak ďalej platí, že tieto sily utvárajú usporiadanú štruktúru zvyšujúcu moc jednotlivcov bez toho, že by ju ktokoľvek naplánoval, potom sú tieto sily vedomému činu nadradené“⁶³. Pre Hayeka je preto naša rozvinutá civilizácia fungujúca na báze abstraktných pravidiel najlepším príkladom toho, že na fungovanie spoločnosti nepotrebujeme nijaký konkrétny riadiaci rozum. Hayek okrem všeobecných abstraktných pravidiel rozlišuje i ďalšiu vetvu abstraktných pravidiel, ktoré sú vlastné a potrebné na fungovanie slobodného trhu, a tie nazýva katallatické pravidlá⁶⁴. Podľa Paulíka Hayekovým argumentom proti konštruktivistickému racionalizmu je práve to, že katallatické pravidlá,

60 Porov. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*, s. 159.

61 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 68/69.

62 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 68.

63 HAYEK F. A.: *Kontrarevoluce vědy*. Praha : Liberální institut, 1995, s. 83.

64 Katallatické pravidlá sú pravidlá vlastné trhu; ide o spontánne vytvorené pravidlá, ktoré umožňujú a zabezpečujú proces slobodnej trhovej výmeny a predstavujú abstraktný poriadok a samotný „pojem katalaxia vo voľnom preklade znamená proces výmeny“. JUROVÁ, J.: *Problém slobody u F. A. von Hayeka*. <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/problem-slobody-u-f-a-von-hayeka> [cit. 24. 5. 2013]

ktoré umožnili rozvinutie takej vyspelej civilizácie, založenej na spontánnom poriadku trhu, musia v sebe obsahovať viac „*»akumulovanej múdrosti«* (t. j. *implicitné informácie o charaktere vzťahu človeka k prírode a vzťahu ľudí navzájom*) než akokoľvek *geniálny intelekt racionalistického reformátora alebo revolucionára, ktorý by ich chcel plánovane nahradiť (ním vykonštruovaným) systémom pravidiel*“⁶⁵. Môžeme teda vidieť, že Hayek podceňuje význam takého rozumu, ktorý odmieta uznať existenciu abstraktných pravidiel a sám chce byť ich autonómny tvorcom. Podľa Paulíka, Hayek akceptoval kantovskú zásadu, ktorú podľa neho možno parafrázovať v takom zmysle, že „ak by rozum poznal svoje hranice, musel by ponechať vedľa seba miesto pre ideologicky alebo nábožensky založenú vieru v absolútnu hodnotu slobody“⁶⁶.

V Hayekovom myslení rozvoj civilizácie zabezpečuje veľa neuvedomených procesov, ktorými sa ľudia riadia bez toho, že by museli na ne myslieť. Z toho potom odvodzuje, že ak sa ľudstvo pokúša vytvoriť na základe vedeckých dôkazov pravidlá spoločnosti bez prijatia už jestvujúcich abstraktných pravidiel, ktoré nie sú vedeckým spôsobom verifikovateľné, vedie to k potlačeniu slobody jedných na úkor iných, a v konečnom dôsledku sa aj z pravdy stáva len relatívny pojem. Pravda podľa Hayeka musí byť pravda objavovaná pozorovaním, myslením, logickými súdmi, empirickým overením, a nie obhajovaním vopred daných záverov nejakého človeka, či postoja určitej triedy, rasy alebo národa. Ak sa také niečo deje, tak potom to podľa neho vedie k tomu, že je „rozum s konečnou platnosťou poslaný do vyhnanstva“⁶⁷. A tak sa dostávame k záveru, že ak chceme všetky pravidlá vyvodiť z jedného rozumu, alebo na základe niekým vopred stanoveného cieľa, dospejeme k tomu, že tieto pravidlá budú nerozumné a už vôbec nebudú spĺňať požiadavku rozumnosti.

Ako obranu proti revolte jedného rozumu, ktorá by ničivým spôsobom potláčala individuálnu slobodu jednotlivca, Hayek navrhuje riešenie práve „*obmedzením slobody všetkých prostredníctvom abstraktných pravidiel, ktoré vylučujú, aby iní ľudia vo vzťahu k niekomu uplatňovali svojvoľný a diskriminačný nátlak, alebo aby ich tento niekto používal vo vzťahu k nim, a ktoré zabraňujú, aby ktokoľvek napadol slobodnú sféru kohokoľvek iného*“⁶⁸.

4. Abstraktné pravidlá a náboženstvo

Abstraktné pravidlá, ktoré človek objavuje a sám neutvára, nemôžu byť výtvorom náboženstva, aj keď náboženstvá ich majú obsiahnuté vo svojej tradícii, tieto pravidlá predchádzajú svojou existenciou vznik samotných náboženstiev.⁶⁹ Náboženstvám však vďačíme za to, že týmto abstraktným

65 PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 545.

66 PAVLÍK, J.: *F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu*, s. 723.

67 HAYEK F. A.: *Kontrarevoluce vědy*, s. 85.

68 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšlivost*, s. 70.

69 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšlivost*, s. 148–153.

pravidlám pomohli prežiť, aj keď často pod rúškom povery, tabu či nábožen-
ských príkazov a zákazov.⁷⁰ Hayek dodáva, že aj samotné prežitie náboženstiev
záviselo práve od dodržiavania týchto pravidiel, ktoré niesli v sebe určité tabu
týkajúce sa ochrany rodiny, súkromného vlastníctva, sexuálnej morálky, a to
nielen u ženatých, ale aj slobodných.⁷¹ Pre neho je náboženská sloboda dôležitá
pre ochranu slobody jednotlivcov, lebo náboženstvá boli často jediné, ktoré
posilňovali uplatňovanie abstraktných pravidiel v spoločnosti.⁷²

Podľa neho je predstava osobného Boha prejavom antropomorfizmu
a Boh, ktorý riadi svojou vôľou, je zase animizmom, ktorým si ľudia vysvetľujú
transcendentné usporiadanie prirodzeného poriadku.⁷³ Hayekovo chápanie
Boha ako neosobnej sily vychádza z toho, že sám bol agnostikom, preto je
pochopteľné, že jeho závery nekončili pri osobnom Bohu, ale v nachádzaní
transcendentného princípu na báze abstraktných pravidiel, podľa ktorého veci
a udalosti vo svete fungujú. Na základe svojho chápania Boha upozorňuje na
to, že náboženské tradície sa pokúšajú abstraktnému nadprirodzeniu dať určitú
podobu, ktorá však nie je úplná. A práve toto obmedzené chápanie môže viesť
človeka k mylnému domnieniu, že ľudský rozum je schopný samostatne riadiť
celú spoločnosť. Hovorí o tom takto: „Dnes už začíname zdroj poriadku, ktorý
náboženstvo pripisuje božskej podstate podobnej človeku – mapu či vozidlo,
ktoré nám z veľkej časti správne ukazujú, ako sa pohybovať v celku –, vidieť
nie mimo fyzického sveta, ale ako jednu z jeho charakteristík, ktorá je príliš
zložitá na to, aby mohla ktorákoľvek z častí vytvoriť jej celkovú »podobu« či
»obraz«.“⁷⁴ V uvedenom texte môžeme vidieť Hayekov odkaz pre nábožen-
stvá, ktorý môžeme interpretovať tak, že ak si náboženstvo zoberie len istý
aspekt Boha ako jeho primárnu alebo určujúcu vlastnosť, neprijíma tým celé
bohatstvo posolstva, ktoré sa pod pojmom Boh skrýva. Môžeme tu vybadať
súvis s biblickým posolstvom, v ktorom sa zakazuje zobrazovať Boha, lebo
ani jedna podoba by nebola schopná vyjadriť ho úplne. Každý takýto pokus
predstavuje len akúsi karikatúru Boha. Pre úplnosť musíme poznamenať, že
Hayek nie je schopný prijať Boha ako osobnú vôľu, pretože v jeho chápaní
to môže v ľudstve vytvárať povedomie podriadenia sa vôli nejakého vodcu, či
potrebu podriaďovať sa vôli spoločnosti. „Náboženské zákazy modloslužobníc-
tva, prekliatie tvorby takýchto obrazov sú dobre myslené. Napriek tomu je
azda väčšina ľudí schopná uvažovať o abstraktnej tradícii iba ako o osobnej
Vôli. Ak je to tak, nebudú mať ľudia v dobe, ktorá neskrývané nadprirodzeno
odmieta ako poveru, sklon nachádzať túto vôľu v »spoločnosti«? Od tejto
otázky možno závisí prežitie našej civilizácie.“⁷⁵

70 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 145–147.

71 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 150, 168.

72 Porov. HAYEK, F. A.: *The Constitution of the Liberty*, s. 155.

73 Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 152, 153.

74 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 153.

75 HAYEK, F. A.: *Osudná domýšľivosť*, s. 153.

Záver

Z doteraz predstaveného pohľadu sme sa mohli dozvedieť, že Hayekov liberalizmus a kapitalizmus nie je individualistický a bez pevných pravidiel, ale je to systém vyžadujúci si rešpektovať abstraktné pravidlá, ktorých aplikácia je transcendentného charakteru. Podľa Hayeka iba spoločné prijatie a konsenzus ľudstva na základe týchto pravidiel nám umožní ďalší rozvoj a zachovanie slobody jednotlivca. Tieto pravidlá sú autonómne a pre Hayeka predstavujú najlepšiu možnosť, ako ochrániť slobodu pred svojvôľou jedného človeka alebo spoločnosti. Podľa Hayeka „jediným morálnym princípom, ktorý vždy umožnil rast pokročilej civilizácie, bol princíp individuálnej slobody, ktorý znamená, že jednotlivec je vo svojom rozhodovaní vedený pravidlami správneho konania, a nie špecifickými príkazmi“⁷⁶. Termín spontánny v hayekovskom význame nie je synonymum termínu chaotický, ale skôr usporiadaný spontánne, nie úplne zámerne na základe rešpektovania určitých abstraktných pravidiel.

Hayek teda ponúka úplne odlišný pohľad na pôvod pravidiel a zákonov v spoločnosti, ako je ten, ktorý sa dnes usilujú presadzovať niektoré „liberálne“ prúdy. Dôsledky legislatívneho procesu, kde absolútna sloboda človeka nie je podriadená nijakým pevným pravidlám, môžeme osobitne vidieť v prijímaní zákonov, ktoré popierajú jedinečnosť muža a ženy, postavenie rodiny, či ochrany života od počatia, a samy sú len konštruktom ľudského rozumu, uzákonené na základe demokratického hlasovania demokraticky zvolenej „väčšiny“. V tomto kontexte môžeme ešte jasnejšie vidieť dôležitosť úlohy náboženstiev ako „strážcov tradície“, ktorú im pripísal Hayek.⁷⁷ Úplne na záver môžeme vidieť, že liberalizmus F. A. von Hayeka je liberalizmom s pravidlami uznávajúcimi pravidlá a hodnoty všeobecne prijaté ľudstvom.

Použité zdroje

- GONDA, P.: *Ekonomické a etické základy slobodnej spoločnosti : Východiská manažérskej etiky*. http://www.petergonda.sk/upload/pdf/Gonda_ekonomia_etika_def.pdf [cit. 16. 5. 2013]
- HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Brno : Barrister & Principal, 2004.
- HAYEK F. A.: *Kontrarevoluce vědy*. Praha : Liberální institut, 1995.
- HAYEK, F. A.: *Osudná domýšlivost*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995.
- HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*. 2. vyd. Praha : Academia, 1998.
- HAYEK, F. A.: *The Constitution of Liberty*. Chicago : The University of Chicago, 1978.
- JUROVÁ, J.: *Problém slobody u F. A. von Hayeka*. <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/problem-slobody-u-f-a-von-hayeka> [cit. 24. 5. 2013]

⁷⁶ HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 389.

⁷⁷ Porov. HAYEK, F. A.: *Osudná domýšlivost*, s. 148.

KINKOR, J.: *Hayekova cesta do otroctví*. Brno : Berlet Advertising & Graphic Design Pty Ltd, 2000.

MILLER, E. F.: *Hayek's Constitution of Liberty : An Account of Its Argument*. London : The Institute of Economic Affairs, 2010.

PAULÍK, J.: F. A. Hayek a jeho teorie spontánního řádu. Praha : Professional publishing, 2004.

Životopis Friedricha Augustina von Hayeka. <http://www.menejstatu.sk/friedrich-august-von-hayek/> [cit. 17. 5. 2013]

Curriculum vitae of Friedrich Augustin von Hayek. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1974/hayek-cv.html [cit. 17. 5. 2013]

Mgr. František Rampáček
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
e-mail: frantisek.rampacek@gmail.com